

การสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทยโดยใช้หลักบวร
: บ้าน วัด โรงเรียน

THE RECONCILIATION PROMOTING MODEL FOR THAI YOUTH BY BOWON
: HOME MONASTERY SCHOOL

นาวาอากาศเอกหญิง ดร.ชญาดา เข้มเพชร
Gp.Capt.Chayada Kempetch
สำนักงานแพทย์ทหาร กองบัญชาการกองทัพไทย
chayadakempetch@gmail.com

Received 28 April 2021; Revised 17 May 2021; Accepted 20 August 2021

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี วัดดูประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา รูปแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย 2) พัฒนารูปแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย และ 3) นำเสนอรูปแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย โดยใช้หลักบวร: บ้าน วัด โรงเรียน กลุ่มตัวอย่างกำหนดโดยตารางสำเร็จรูปของทาโร ยามาเน่ สุ่มแบบแบ่งกลุ่ม จากพื้นที่ กอ.รมน.ภาค 1-4 จำนวน 400 คน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูล ด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้ให้ข้อมูลหลักที่คัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ จำนวน 17 รูป/คน และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมขณะดำเนินกิจกรรม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาแล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า

1) การสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทยที่เหมาะสม คือ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ การใช้สื่อใหม่ และกิจกรรมการจัดค่าย

2) รูปแบบกิจกรรม ประกอบด้วย การอบรมเรื่อง “บวร” กับการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์ในสังคมไทยด้วยหลักศีลห้า, กิจกรรมธรรมะแรลลี่, กิจกรรมจิตอาสา, กิจกรรมสร้างเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น, กิจกรรมจุดเทียนแห่งปัญญา, พิธีต้อนรับชาวค่าย และพิธีอำลาชาวค่าย

3) ผลการประเมิน พบว่า เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องร้อยละ 80 และมีความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องร้อยละ 20 ทศนคติภาพรวมอยู่ใน “ระดับสูง” ด้านบวกที่มีระดับดีที่สุด คือ การคืนเงินให้แก่พ่อค้าที่ทอนเงินเกินเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ด้านลบที่ไม่ควรประพฤติมากที่สุด คือ การดื่มเหล้า เบียร์ เวลามีนานเลี้ยงพฤติกรรมความปลอดภัยสมานฉันท์ อยู่ใน “ระดับสูง” และพฤติกรรมจากการสังเกตอยู่ที่ “ระดับมาก” ทุกพฤติกรรม

คำสำคัญ: ปลอดภัยสมานฉันท์, บวร, เยาวชน

Abstract

1) To analyze the Reconciliation Promoting Model for Thai Youth 2) To develop the Reconciliation Promoting Model for Thai Youth and 3) To present the Reconciliation Promoting Model for Thai Youth by Bowon: Home Monastery School

This study was an Action Research utilizing the mixed methods of qualitative and quantitative approach. From 30,800 population of Thai youth who were project participants, 400 were selected by Cluster Random Sampling from ISOC Region 1-4. Data were collected using questionnaire, and analyzed descriptively for frequency, percentages and mean. Qualitative data were collected using in-depth interview of 17 key informants selected by purposively from experts who were involved in the project and participants observation. The qualitative data were analyzed by using inductive content analysis.

1) The study found that Reconciliation Promoting Model for Thai youth is learning by new media and camping which provided activities for knowledge

2) Activities include “Bowon promotion of reconciliation in Thai society” base on the five precepts, Dharma Rally, Volunteer, Local wisdom, Candle of wisdom, Welcome ceremony and Farewell ceremony for camp residents.

3) The cognitive tests showed 80% of the participating youth had correct understanding, and 20% had incorrect understanding. The measure of attitudes was “high”. The best level of positive attitude was ‘returning money to merchants who gave us excess money’. The most negative attitude was behavior of drinking liquor at parties. The reconciliation behaviors were of “high” level as well as the observed behaviors.

Keywords: Reconciliation, Bowon, Thai youth

บทนำ

การสร้างความปลอดภัยสันติภาพ เกิดจากการศึกษาและทำความเข้าใจเหตุการณ์ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นำมาถอดบทเรียนและสรุปเป็นหลักในการปฏิบัติ เพื่อแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งสู่ความร่วมมือ (โคทม อาริยา, 2558) ซึ่งประเทศไทยก็เป็นหนึ่งในหลาย ๆ ประเทศที่เกิดเหตุการณ์ที่เรียกได้ว่าเป็น “สถานการณ์ความขัดแย้ง” โดยปฏิเสธไม่ได้ว่ามีสาเหตุหลักมาจากปัญหาทางการเมือง และปัญหาความขัดแย้งอื่นๆ ที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน (สถาบันพระปกเกล้า, 2555: นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การเสริมสร้างสังคมสันติสุข รุ่นที่ 6 สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า, 2559) แม้ว่าหลายภาคส่วนรวมถึงภาครัฐจะมีความพยายามดำเนินการเพื่อสร้างความปลอดภัยสันติภาพให้กับสังคมไทยมาโดยตลอด ทว่ากระบวนการที่ผ่านมาถูกมองว่ามุ่งให้ความสนใจกับความขัดแย้งทางการเมือง อีกทั้งมุ่งจัดการที่คู่ขัดแย้งเป็นหลัก และอาจยังไม่ใช้การดำเนินการเพื่อสร้างความปลอดภัยที่ได้รับความร่วมมือ รวมทั้งการยอมรับจากทุกฝ่ายอย่างแท้จริง ส่งผลให้การสร้างความปลอดภัยสันติภาพที่ดำเนินการมาอย่างยาวนานยังไม่เห็นผลเด่นชัดเท่าที่ควร

การสร้างความปลอดภัยที่มั่นคง เป็นหนึ่งในประเด็นยุทธศาสตร์ชาติด้านความมั่นคง และเป็นหนึ่งในประเด็นความมั่นคงตามแนวคิดของสำนักโคเปนเฮเกน (Barry Buzan et. all, 1998) เป็นกรอบแนวคิดใหม่ด้านความมั่นคงที่เรียกว่า “ความมั่นคงแบบองค์รวม” ซึ่งมีขอบเขตครอบคลุมมิติต่างๆ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม การทหาร วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อมุ่งสู่เป้าหมายในภาพรวม คือ “ประเทศชาติมั่นคง ประชาชนมีความสุข” (ยุทธศาสตร์ชาติ, 2562) ทั้งนี้ การสร้างความปลอดภัยไม่จำเป็นต้องรอให้สถานการณ์ความขัดแย้งคลี่คลายลงก่อน แต่ควรพัฒนาและสร้างความปลอดภัยในกลุ่มอื่นๆ ที่ไม่ใช่คู่ขัดแย้ง เพื่อสร้างสังคมที่คนอาจมีความเห็นต่างแต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ (Peaceful Coexistence) (Abu-Nimer อ้างถึงใน วุฒิสสาร ตันไชย และคณะ, 2556: จารุภัทร เรื่อง สุวรรณ, ออนไลน์) ด้วยการสร้างความร่วมมือผ่านการผสมกลมกลืนของวัฒนธรรม ศาสนา หรือการอบรมในสถานศึกษา โดยเริ่มต้นจากบ้านหรือครอบครัว แล้วจึงขยายต่อไปยังชุมชน

แนวคิดการสร้างความร่วมมือผ่านการผสมกลมกลืนของวัฒนธรรมหรือการอบรมในสถานศึกษานี้ ตรงกับพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชบรมนาถบพิตร ที่ทรงนำจุดเด่นของสถาบันหลักที่มีอยู่ในสังคมไทยนับตั้งแต่อดีต หรือ “บวร” โดย “บ” มีความหมายถึงบ้านหรือสถาบันครอบครัว “ว” หมายถึง วัดหรือสถาบันศาสนา ส่วน “ร” หมายถึง โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา (กันยารัตน์ แยมศรีแก้ว, 2558) ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสถาบันการศึกษาจะเข้ามามีบทบาทในการให้การศึกษาแทนวัด แต่ความสำคัญและความเข้มแข็งของ “บวร” ก็ยังเป็นส่วนสำคัญในการดำรงอยู่ของสังคมและวัฒนธรรมไทย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ, 2541) ทั้งนี้ การสร้างความปลอดภัยที่มั่นคงเป็นส่วนหนึ่งของงานในความรับผิดชอบของศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ 1 กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (ศปป.1 กอ.รมน.) ซึ่งผู้วิจัย ในฐานะหัวหน้าโครงการ มีความสนใจที่จะนำหลัก “บวร” มาเป็นกระบวนการหลักในการสร้างความปลอดภัยที่มั่นคง โดยปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการที่คู่ขัดแย้งหรือการให้ความสำคัญกับภาคการเมือง เป็นมิติใหม่ของการสร้างความปลอดภัยที่มั่นคงด้วยการให้ความสำคัญกับ “กลุ่มที่สาม” หรือ “ฝ่ายที่สาม” (The Third Side) ซึ่งก็คือเยาวชนไทย (William L. Ury, 2000) ด้วยเหตุผลว่าการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่ในการแก้ปัญหาของประเทศเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากเยาวชนเป็นรากฐานของการเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต (ศูนย์ประสานการปฏิบัติที่ 1 กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร, 2558) นอกจากนี้ เยาวชนไทยเองก็ให้ความสนใจในประเด็นนี้เช่นกัน เห็นได้จากการสะท้อนจากประเด็นคำถามว่า “ประเทศไทยที่คุณอยากเห็นในอนาคตเป็นอย่างไร” คำตอบคือ การศึกษาที่มีคุณภาพร้อยละ 32 ความปลอดภัยทางสังคมและการเมืองร้อยละ 23 กฎหมายที่มีประสิทธิภาพ ความยุติธรรม ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และความเท่าเทียมร้อยละ 22 โดยค่าเฉลี่ยภาพรวมเยาวชนทั่วประเทศให้ความสำคัญกับความปลอดภัยทางสังคมและการเมืองเป็นลำดับที่สอง ในขณะที่เยาวชนในกรุงเทพมหานครให้ความสำคัญกับความปลอดภัยทางสังคมและการเมืองเป็นลำดับแรก (WORLD BANK GROUP, 2019)

การศึกษาข้อมูลในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นการดำเนินการผ่านโครงการ “บวร” ร่วมใจสร้างชุมชนคุณธรรม โดยมีความมุ่งหวังให้เยาวชนไทยเป็นแรงสำคัญในการผลักดันให้เกิด “ชุมชนคุณธรรม” เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นการก้าวเข้าสู่สังคมคุณธรรม ทำหน้าที่สำคัญขับเคลื่อนสังคมไทย นำไปสู่ความปลอดภัยที่มั่นคงที่สุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างความปลอดภัยที่มั่นคงสำหรับเยาวชนไทย
2. เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างความปลอดภัยที่มั่นคงสำหรับเยาวชนไทย

4 วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2564)

3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย โดยใช้หลักบวร: บ้าน วัด โรงเรียน

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mix Methods) ใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 เทคนิค ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อให้ได้กรอบคิดและรูปแบบกิจกรรม 2) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Methodology) แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1.1) เพื่อประเมินความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเล็ก และ 2.2) เพื่อประเมินระดับความรู้ความเข้าใจ ทศนคติ และพฤติกรรมความปลอดภัยสมานฉันท์ 3) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methodology) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางการปรับปรุงต้นแบบกิจกรรม และ 4) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อประเมินพฤติกรรมขณะร่วมกิจกรรม

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถามเพื่อประเมินผลการทดลองใช้ต้นแบบ 2) เอกสารประกอบการสนทนากลุ่มเฉพาะ 3) แบบสอบถามเพื่อประเมินความรู้ ทศนคติและพฤติกรรม และ 4) แบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ระยะที่ 1 เพื่อให้ได้ต้นแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัยเชิงเอกสาร

ระยะที่ 2 เพื่อพัฒนารูปแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างเล็ก จากนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมโครงการ “บวร” ร่วมใจสร้างชุมชนคุณธรรม พื้นที่จังหวัดขอนแก่น ระหว่างวันที่ 19 - 20 กุมภาพันธ์ 2562 จำนวน 110 คน และเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จากผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องกับโครงการ “บวร” ร่วมใจสร้างชุมชนคุณธรรม จำนวน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้จัด กลุ่มผู้ประสานงาน กลุ่มวิทยากร และกลุ่มผู้เข้ารับการอบรม รวมจำนวนทั้งสิ้น 17 รูป/คน

ระยะที่ 3 เพื่อยืนยันรูปแบบการสร้างความปลอดภัยสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทยโดยใช้หลักบวร: บ้าน วัด โรงเรียน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปฏิบัติการด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และบันทึกในแบบบันทึกการสังเกตพฤติกรรม (Observation Form) แบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) จากการจัดกิจกรรม “บวร” ร่วมใจสร้างชุมชนคุณธรรม ณ พุทธมณฑล ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ระหว่างวันที่ 27 - 28 กรกฎาคม 2562 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวนทั้งสิ้น 200 คน และ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างสุ่มเลือกด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (Cluster Sampling) รวมจำนวนทั้งสิ้น 400 คน เก็บรวบรวมข้อมูลภายหลังการจัดกิจกรรมแล้วเสร็จเพื่อเป็นการติดตามผลสัมฤทธิ์ของโครงการ ในห้วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ. 2563

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติแบบพรรณนา (Descriptive Statistic) วิเคราะห์ผลแบบแจกแจงความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) กำหนดระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (Level of Significance .05)

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Context Content Analysis) และวิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Inductive Analysis) นำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการพรรณนา

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปฏิบัติการ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอข้อมูลในรูปแบบของการพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า รูปแบบการสร้างความปลอดภัยที่เหมาะสมสำหรับเยาวชนไทยที่เหมาะสม คือ การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ด้วยการใช้สื่อใหม่และกิจกรรมการจัดค่ายที่มีการให้ความรู้รวมทั้งสารประโยชน์ที่หลากหลายแฝงไปกับความสนุกสนาน เพื่อให้เยาวชนสามารถพิจารณาผ่านกระบวนการคิดที่เหมาะสมด้วยตนเอง และการสร้างผู้นำเยาวชนเพื่อเป็นแกนนำในการขยายผล ระดับการศึกษาของผู้รับการอบรมที่เหมาะสม คือ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวนที่เหมาะสม ไม่เกิน 200 คน ระยะเวลาการอบรม 2 วัน 1 คืน การดำเนินงานในรูปแบบ “บวร” ประกอบด้วย “บ” คือ ส่วนราชการให้การสนับสนุนงบประมาณ วิทยากร เจ้าหน้าที่ สถานที่จัดอบรมและงบประมาณ; “ว” คือ สถาบันศาสนาให้การสนับสนุนวิทยากรให้การอบรมและจัดกระบวนการในภาพรวม และ “ร” คือ สถาบันการศึกษาให้การสนับสนุนนักเรียนในสังกัด เจ้าหน้าที่ในการดูแลนักเรียน และการประสานงาน

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า กิจกรรมที่เหมาะสม ประกอบด้วย การอบรมเรื่อง “บวร” กับการสร้างความปลอดภัยที่เหมาะสมในสังคมไทยด้วยหลักศีล 5, กิจกรรมธรรมะแรลลี่ ได้แก่ ฐานงดเว้น ฐานต้องธรรม ฐานโยแยกกัน ฐานท่อน้ำเลี้ยง และฐานประเทศภูมิ, กิจกรรมจิตอาสา, กิจกรรมสร้างเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น และกิจกรรมจุดเทียนแห่งปัญญา ผู้ให้ข้อมูลหลักเห็นด้วยกับรูปแบบ รายละเอียด และการนำหลัก “บวร” เป็นแนวคิดหลักในการดำเนินกิจกรรม เพราะ “บวร” เป็นเสาหลักคู่สังคมไทยและเป็นทุนทางสังคมที่เกื้อกูลประเทศไทยมายาวนาน การทำงานในรูปแบบ “บวร” เป็นการบูรณาการการทำงานซึ่งกันและกันแบบ Collaboration ตามกลไกประชารัฐ และควรเพิ่มกิจกรรมทางเลือกคือ พิธีต้อนรับชาวค่ายและพิธีอำลาชาวค่าย ในกรณีที่เยาวชนมาจากหลายสถาบันการศึกษา ตลอดจนควรมีการติดตามผลในเชิงพฤติกรรมภายหลังจากการดำเนินกิจกรรมแล้วเสร็จ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง คิดเป็นร้อยละ 80 และยังมีเข้าใจที่ไม่ถูกต้องคิดเป็นร้อยละ 20 ผลการวัดทัศนคติ พบว่า อยู่ในระดับสูงทุกข้อคำถาม ทัศนคติในด้านบวกที่มีระดับที่ดีที่สุด คือ การคืนเงินให้แก่พ่อค้าที่ทอนเงินเกินเป็นการกระทำที่ถูกต้อง รองลงมา คือ การรักษาศีล 5 สามารถสร้างความปลอดภัยที่เหมาะสม การยอมรับกฎระเบียบข้อบังคับของสังคมช่วยสร้างความปลอดภัยที่เหมาะสม และหลักการสำคัญของการสร้างความปลอดภัยที่เหมาะสมคือ การรับฟังผู้อื่น ตามลำดับ สำหรับทัศนคติด้านลบ พบว่า ทัศนคติที่ไม่ควรประพฤติมากที่สุด คือ เราตีแม่เหล่า เบียร์เวลามีงานเลี้ยงได้ รองลงมา คือ ถ้าเพื่อนแต่งตัวไม่เข้ากับบุคลิกแต่มาถามความเห็นเรา เราควรแสดงความชื่นชมเพื่อนจะได้มีกำลังใจ การมีเพศสัมพันธ์เป็นการรักษาเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ ดังนั้น เราต้องเลือกคู่ครองที่หน้าตาดี จะได้มีลูกหลานที่หน้าตาดีในอนาคตเราต้องเลือกคู่ครองที่เรามั่นใจและไม่นอกใจคู่ครอง การดูดซับทรัพยากรส่วนรวมมาใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตัวหรือกลุ่มของตนเองเป็นสิ่งที่สามารถทำได้ และการเลี้ยงปลากัดเป็นกีฬาที่ควรส่งเสริม ตามลำดับ

ระดับพฤติกรรมความปลอดภัยที่เหมาะสม พบว่า อยู่ใน “ระดับสูง” ทุกพฤติกรรม โดยค่าเฉลี่ยสูงสุด ลำดับแรก คือ การเข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสาด้วยความเต็มใจ รองลงมา คือ สามารถปฏิบัติตาม กฎ กติกาต่าง ๆ ของสังคมได้อย่างไม่ลำบากใจ การยอมรับฟังความคิดเห็นต่างจากผู้อื่น ความสามารถปรับตัวเพื่อให้เข้ากับ

สังคมได้อย่างมีความสุข สามารถหลีกเลี่ยงปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้ง และสามารถสร้างความประนีประนอมให้กับกลุ่มเมื่อเกิดความขัดแย้ง ตามลำดับ ส่วนพฤติกรรมที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การมีผลงานหรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมนวัตวิถีในท้องถิ่น

ผลการสังเกตพฤติกรรมแบบมีส่วนร่วม พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงพฤติกรรมในภาพรวมทุกกิจกรรมใน “ระดับมาก” ได้แก่ ความอดทนในการช่วยกลุ่มแก้ปัญหา การปฏิบัติตามกฎกติกา การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และการรักษาเวลา

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้พบว่า รูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย ด้วยการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ด้วยการใช้สื่อใหม่ และการจัดค่ายอบรมให้ความรู้แฝงไปกับความสนุกสนานจากกิจกรรมต่าง ๆ นั้นเป็นเพราะการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการแก้ปัญหาของประเทศเป็นเรื่องจำเป็น ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ยูริ (William L. Ury, 2000) ที่เสนอว่าทุกความขัดแย้งที่เกิดขึ้นครอบคลุมถึงทุกคนที่อยู่แวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดมากที่สุด (Inside) และผู้อยู่ห่างออกไป (Outside) แต่ฝ่ายที่สามหรือคนที่วางตัวเป็นกลางเป็นกลุ่มที่น่าจะเข้ามามีบทบาทในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งหรือสร้างความปรองดองสมานฉันท์อย่างมีประสิทธิภาพดีกว่าคู่ขัดแย้ง และสอดคล้องกับผลการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความสมานฉันท์ภายใต้บริบทความขัดแย้งของสังคมไทยที่พบว่าปัญหาในการสร้างความสมานฉันท์ คือ การขาดการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนาและการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของประเทศของเด็กและเยาวชน ดังนั้น การจัดกิจกรรมโดยมีเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายตามงานวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นแนวทางที่ตอบปัญหาการสร้างความสมานฉันท์ได้อย่างตรงประเด็น ในขณะที่การดำเนินกิจกรรมก็มีความสอดคล้องกับรายงานฉบับนี้ที่เสนอแนะว่าควรดำเนินการให้สัมพันธ์กับความต้องการของเด็กและเยาวชนโดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับ แต่เป็นไปด้วยความเต็มใจ และควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญอื่น ๆ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2546)

ส่วนการใช้หลักศีลห้าเป็นแนวคิดการจัดกิจกรรม เป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการของเยาวชน จาก การแสดงความคิดเห็นของผู้เข้ารับการอบรมว่า เหตุผลในการเข้าร่วมกิจกรรม คือ มีความสนใจในกิจกรรมและต้องการฝึกสติ สมาธิ ตลอดจนต้องการพัฒนาจิตใจ ทั้งนี้เป็นเพราะการรักษาศีลห้าจะทำให้คนมีคุณธรรม จริยธรรม เมตตาธรรมเพิ่มขึ้น ส่งผลทำให้ปัญหาสังคมลดลง สอดคล้องกับผลการศึกษาของนิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ทำการศึกษาค้นคว้าโครงการหมู่บ้านรักษาศีลห้า และพบว่าหากประชาชนมีความตระหนัก เข้าใจ และน้อมนำศีลห้าไปสู่การปฏิบัติ จะช่วยลดความขัดแย้งแตกแยกในสังคมไทย เกิดความสามัคคี ปรองดองสมานฉันท์ และการสะท้อนจากกิจกรรมธรรมะแรลลี่ที่มีการประมวลความคิดเห็นของเยาวชนผ่านการนำเสนอ ในฐานะประเทศภูมิ เป็นการแสดงให้เห็นแนวทางการเชื่อมคุณค่าของ ‘ประชาธิปไตย’ ‘คุณธรรม’ และ ‘ความเป็นไทย’ ให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน และยังเป็นการแสดงถึงการแก้ปัญหาด้วยพุทธวิธี ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง พุทธวิธีเชิงบูรณาการแก้ปัญหาความขัดแย้งในการเมืองไทยปัจจุบัน (คุณหญิงสุภารัตน์ เกษราพันธ์, 2561)

สำหรับการประเมินความรู้ความเข้าใจภายหลังการอบรม พบว่า เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจเป็นอย่างดี แต่มีความเข้าใจผิดว่า “ศีล” หมายถึง ข้อห้ามการปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ในข้อเท็จจริง “ศีล” เป็นเรื่องของความปกติและเป็นเรื่องของธรรมชาติ ไม่ใช่ข้อห้าม และสำหรับความเข้าใจว่าการสอนในชั้นเรียนเป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับเยาวชนในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ให้กับสังคมไทยนั้น เป็นเพราะมีความ

ค้ำชึนกับการเรียนการสอนในชั้นเรียนของสถาบันการศึกษาที่ยังให้ความสำคัญกับการเรียนในชั้นเรียนมากกว่า การเรียนรู้จากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นสิ่งที่สถาบันการศึกษาควรนำมาพัฒนา เพราะทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ดีทางการศึกษามากกว่า เห็นได้จากผลการศึกษาด้านการจัดการศึกษาของโรงเรียนสัมมาสิกขาศีรชะอโศกที่ผู้ปกครองนักเรียน และบุคลากรทางการศึกษา มีความพึงพอใจ เพราะเป็นการจัดการศึกษาที่มีการสอนทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ (ขวัญดิน สิงห์คำ, 2556)

ขณะเดียวกันผลจากแบบประเมินทัศนคติสะท้อนออกมาในแง่มุมมองของความ “เห็นด้วยมาก” เป็นส่วนใหญ่ และอยู่ใน “ระดับสูง” ทุกข้อคำถาม ทัศนคติเชิงบวกที่มีระดับที่ดีที่สุด คือ การคืนเงินให้แก่พ่อค้าที่ทอนเงินเกินให้เราเป็นการกระทำที่ถูกต้องนั้น เป็นสิ่งที่พบเห็นบ่อยในสังคมปัจจุบัน ในขณะที่ทัศนคติที่มีต่อการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ในด้านลบ ที่พบว่าไม่ควรประพฤติมากที่สุด คือ การดื่มเหล้า เบียร์ เวลามีนงานเลี้ยงได้ สะท้อนว่าเยาวชนมีความเข้าใจในการนำหลักศีลห้า ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี และเป็นสิ่งที่น่ายินดีว่าเยาวชนมีทัศนคติที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตภายหลังการเข้ารับการอบรม ลำดับค่าคะแนนแสดงให้เห็นว่าเยาวชนมีการรับรู้และเลือกพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัยของตน คือ พฤติกรรมในงานเลี้ยง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับเพื่อน และพฤติกรรมเรื่องการเลือกคู่ครอง สอดคล้องกับผลการศึกษาของมูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่พบว่าการรับรู้ความสามารถในการควบคุมความขัดแย้งของประชาชนไทยโดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะการควบคุมตนเองเพื่อไม่ทำสิ่งที่ขัดแย้งกับการสร้างความปรองดอง การควบคุมตนเองเพื่อรับฟังความเห็นต่างของผู้อื่น และ ความสามารถในการอยู่ร่วมกับคนหลากหลายความคิด (อานวย เกาตระกุล และคณะ, 2562)

ทัศนคติที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิตและสอดคล้องกับหลักศีลห้าของเยาวชน สะท้อนผ่านการแสดงออกทางพฤติกรรมความปรองดองสมานฉันท์ ใน “ระดับสูง” ทุกพฤติกรรม คือ การเข้าร่วมกิจกรรมจิตอาสาด้วยความเต็มใจ การปฏิบัติตาม กฎ กติกา ต่างๆ ของสังคมได้อย่างไม่ลำบาใจ การยอมรับฟังความคิดเห็นต่างจากผู้อื่น ความสามารถปรับตัวเพื่อให้เข้ากับสังคมได้อย่างมีความสุข ความสามารถหลีกเลี่ยงปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้ง และเมื่อเกิดความขัดแย้ง สามารถสร้างความประนีประนอมให้กับกลุ่มได้ พฤติกรรมที่พึงประสงค์เหล่านี้ อธิบายได้ด้วยทฤษฎีพฤติกรรมตามแบบแผน (Theory of Planned Behavior: TBP) ที่อธิบายว่าการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ ได้รับอิทธิพลมาจากความตั้งใจแสดงพฤติกรรม และกลั่นกรองโดยสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจแสดงพฤติกรรม 3 ประการ คือ ทัศนคติที่มีต่อพฤติกรรม บรรทัดฐานของบุคคลเกี่ยวกับพฤติกรรม และการรับรู้ถึงการควบคุมพฤติกรรมของตนเองต่อการแสดงพฤติกรรมนั้นๆ บนแนวคิดความมนุษย์เป็นผู้มีเหตุผล และมีการใช้ข้อมูลอย่างเป็นระบบในการพิจารณา ซึ่งผู้เข้าร่วมกิจกรรมตามโครงการนี้ แสดงออกถึงสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความตั้งใจแสดงพฤติกรรมความปรองดองสมานฉันท์ถึง 2 ประการ คือ ทัศนคติและการรับรู้ถึงการควบคุมพฤติกรรมของตนเอง ทั้งนี้เป็นเพราะผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีบรรทัดฐานเชิงบวก จากการแสดงความเห็นถึงเหตุผลในการเข้าร่วมกิจกรรมว่ามีความสนใจในกิจกรรม และต้องการฝึกสติ สมาธิ และพัฒนาจิตใจ ด้วยตนเอง โดยไม่มีการบังคับ ตรงกับผลการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างความสมานฉันท์ภายใต้บริบทความขัดแย้งของสังคมไทย ที่เสนอว่ากระบวนการปลูกฝังที่สำคัญ คือ การดำเนินการให้สัมพันธ์กับความต้องการ ไม่รู้สึกถูกรับบังคับแต่ไปด้วยความเต็มใจ (พระธรรมกิตติวงศ์, 2546)

ขณะเดียวกัน ผลจากการสังเกตพฤติกรรม พบว่า อยู่ในระดับ “มีเสมอ” ทุกกิจกรรมคือ ความตั้งใจในการร่วมกิจกรรม ความอดทนในการช่วยกลุ่มแก้ปัญหา การปฏิบัติตามกฎ กติกา การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและการรักษาเวลานั้น สอดคล้องกับผลการศึกษา เรื่อง การบริหารจัดการความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน (กันยารัตน์ แยมศรีแก้ว, 2558) ที่อธิบายว่า องค์ประกอบความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน ได้แก่ การสร้างความร่วมมือ การมีส่วนร่วม การจัดการสัมพันธภาพ การเสริมสร้างประโยชน์ร่วมกัน การเสริมสร้าง

คุณธรรมในองค์กร และการสร้างบรรยากาศองค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ประกอบการจัดการสัมพันธภาพที่เน้นการยอมรับฟังความคิดเห็น และการปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ที่สอดคล้องตามข้อตกลงร่วมกัน ซึ่งก็คือการปฏิบัติตามกฎ กติกาตนเอง สำหรับความตั้งใจในการร่วมกิจกรรมความอดทนในการช่วยกลุ่มแก้ปัญหา และการรักษาเวลา ก็สอดคล้องกับผลการวิจัยนี้เช่นกันในแง่ของกระบวนการทำงานร่วมกัน

สรุปองค์ความรู้

ผลการวิจัยทำให้เกิดความรู้ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ (Body of Knowledge) ระบุเป็นองค์ประกอบของ “บวรโมเดล: BOWON Model” อธิบายได้ ดังนี้

B (Behavior to create Reconciliation) หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความปรองดองสมานฉันท์

O (Organizations) หมายถึง องค์กรอันเป็นพลังสำคัญในการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ ประกอบด้วย “บ้าน” เป็นการรวมพลังของสถาบันครอบครัว ชุมชน ภาครัฐ และภาคประชาสังคม มีบทบาทในการประสานความร่วมมือและทำงานร่วมกัน “วัด” มีบทบาทในการสนับสนุนศาสนสถาน อาคารสถานที่ และบุคลากร การเป็นศูนย์กลางของการดำเนินกิจกรรม และ “โรงเรียน” มีบทบาทในการสนับสนุนผู้ร่วมกิจกรรมและติดตามประเมินผล

W (Way of Thinking) หมายถึง วิธีคิดอันเกิดจากการอบรมบ่มเพาะความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับความปรองดองสมานฉันท์ และความตั้งใจที่จะปฏิบัติพฤติกรรมที่พึงประสงค์

O (Outcome) หมายถึง ผลลัพธ์อันเกิดจากการนำหลักศีลห้าไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดหลักประกันชีวิต หลักประกันทรัพย์สินสังคม หลักประกันครอบครัว หลักประกันสังคม และหลักประกันสุขภาพ ส่งผลให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ในสังคมไทยในที่สุด

N (Nurture) หมายถึง การให้การอบรม บ่มเพาะ แนะนำเยาวชน ผ่านกิจกรรมการจดจำให้ความรู้ และสารประโยชน์ เพื่อให้เยาวชนใช้กระบวนการคิดพิจารณาด้วยตนเอง ทำให้เกิดการรับรู้ ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และมีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ สามารถนำมาสังเคราะห์เป็น “รูปแบบการสร้างความปรองดองสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทยโดยใช้หลักบวร: บ้าน วัด โรงเรียน: BOWON Model”

ภาพที่ 1 รูปแบบการสร้างความปรองดองสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย โดยใช้หลักบวร: บ้าน วัด โรงเรียน “BOWON Model”

ผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมการสร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทยโดยใช้หลักบวร: บ้าน วัด โรงเรียน สามารถสร้างเสริมพฤติกรรมความปลอดภัยของสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นจริง เป็นการสร้างชุมชนคุณธรรมนำไปสู่สังคมปลอดภัยของฝ่ายที่สาม (The Third Side) ซึ่งไม่ใช่คู่ขัดแย้ง และเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมไทย สร้างผู้นำเยาวชนที่มีความรู้ความเข้าใจ ทักษะที่ดี และมีพฤติกรรมที่สร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์ สามารถนำไปขยายผล และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความปลอดภัยของสมานฉันท์ในสังคมไทยในภาพรวมในที่สุด ตามความมุ่งหมายของงานวิจัยฉบับนี้

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ รูปแบบกิจกรรมที่เหมาะสมในการสร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์สำหรับเยาวชนไทย คือการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ด้วยการใช้สื่อใหม่ และการจัดค่ายอบรมที่ให้ประโยชน์หลากหลายแฝงไปกับความสนุกสนานจากกิจกรรมต่าง ๆ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติในวงกว้าง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในสังคม และควรจัดงบประมาณสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมสร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์ด้วยหลัก “บวร” ในสถานศึกษา สถานที่ราชการ หรือหน่วยงานภาคเอกชนทุกระดับ การใช้หลักศีลห้าเป็นแนวทางการจัดกิจกรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับกิจกรรมอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมมือกับคณะสงฆ์เพื่อให้สอดคล้องและเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับการดำเนินการขับเคลื่อนโครงการสร้างความปลอดภัยโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ของมหาเถรสมาคมที่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดมีการสร้างเครือข่ายและเกิดการบูรณาการอย่างแท้จริง นอกจากนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและให้ความสำคัญกับกลไก “บวร” อันจะส่งผลให้เกิด “ชุมชนคุณธรรม” ขับเคลื่อนสังคมไทยก้าวเข้าสู่ “สังคมคุณธรรม” ในที่สุด และควรมีการสนับสนุนต่อยอดกิจกรรมตามที่เยาวชนเสนอ สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการขยายผลโครงการของผู้นำเยาวชนที่เสนอผ่านการอบรม กิจกรรมอันเกิดจากความร่วมมือกับ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” และการศึกษาเชิงลึกในพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- กันยารัตน์ แยมศรีแก้ว. (2558). *การบริหารจัดการความร่วมมือของ บ้าน วัด โรงเรียน*. (ดุชนิพนธ์ สาขาการบริหารการศึกษา). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ขวัญดิน สิงห์คำ. (2556). *บูรณาการ วัด บ้าน โรงเรียน ศาสตร์และศิลป์แห่งการพัฒนาชุมชน*. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 4(1), 21-30.
- คุณหญิงสุดารัตน์ เกยุราพันธ์. (2561). *พุทธวิธีเชิงบูรณาการแก้ปัญหาความขัดแย้งในการเมืองไทยปัจจุบัน*. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 14(2), 66-78.
- โคทม อาริยา. (2558). *การปลอดภัยในสังคมประชาธิปไตยไทย*. ใน *KPI YEARBOOK 2558: ดุลอำนาจในการเมืองการปกครองไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอสถ. (2541). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่: ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- นักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การเสริมสร้างสังคมสันติสุข รุ่นที่ 6 สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. (2559). *สันติสุขเกิดขึ้นได้ ภายใต้ความแตกต่าง*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

10 วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2564)

ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่อง การประกาศแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ (พ.ศ. 2561 - 2580), (2562, 18 เมษายน), ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอนที่ 51 ก. หน้า 8.

พระธรรมกิตติวงศ์. (2546). รายงานการเสวนาทางวิชาการ เรื่อง กระบวนการเสริมสร้างจริยธรรม: บูรณาการระหว่างบ้าน วัด โรงเรียนและชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
อำนาจ เกาตระกุล และคณะ. (2562). รายงานการประเมินวิเคราะห์ปัจจัยแนวโน้มของปัญหาที่จะทำให้เกิดความขัดแย้ง: โครงการสำรวจทัศนคติของประชาชน ภายใต้โครงการสร้างความรักความปรองดองในสังคม ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อลดความขัดแย้ง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยและพัฒนาสมรรถนะอาชีพประเทศไทย มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

Barry Buzan, Ole Waever and Jaap de Wilde. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Colorado: Lynne Rienner Pub.

William L. Ury. (2000). *The Third Side: Why We Fight and How We Can Stop*. New York: Penguin Books.

WORLD BANK GROUP. (2019). *THAILAND SYSTEMATIC COUNTRY DIAGNOSTIC: Getting Back on Track: Reviving Growth and Securing Prosperity for All*. [On line] Retrieved from <http://documents1.worldbank.org/> [3 January 2019].

